

Є. О. Харитонов, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри
приватного права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0003-3562-254X

О. І. Харитонova, докторка юридичних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПрН України, завідувачка кафедри права
інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0009-0004-9675-0654

Л. І. Галупова, кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0001-6263-2773

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ПРИВАТНИХ І ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕХНОЛОГІЙ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Актуальність заявленої тематики наукового дослідження зумовлюється стрімким розвитком технологій подвійного призначення, які одночасно виступають драйвером інноваційного розвитку та об'єктом підвищеного державного контролю у зв'язку з їх потенційним використанням у військовій та безпековій сферах. В умовах цифровізації, глобалізації технологічних процесів і зростання безпекових викликів, зокрема в період воєнного стану, особливої гостроти набуває проблема забезпечення балансу між приватними інтересами приватних осіб та публічними інтересами держави. Наявні підходи до правового регулювання не завжди забезпечують належну узгодженість між цими інтересами, що актуалізує необхідність їх переосмислення.

У зв'язку з цим дана стаття спрямована на комплексний аналіз проблем забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері технологій подвійного призначення, визначення їх правової природи та виявлення ключових колізій, що виникають у процесі їх правового регулювання. Методологічну основу дослідження становлять системний, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи, що дозволяють комплексно проаналізувати відповідну проблематику.

У статті розкрито правову природу технологій подвійного призначення як специфічного об'єкта правового регулювання, що поєднує у собі ознаки об'єктів інтелектуальної власності та об'єктів публічно-правового контролю. Виявлено основні конфлікти між приватними та публічними інтересами, зокрема у контексті обмеження оборотоздатності технологій, запровадження експортного контролю та використання таких технологій у кіберпросторі. Обґрунтовано необхідність формування гнучких правових механізмів, що дозволяють забезпечити пропорційність втручання держави та ефективний захист прав приватних осіб.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукового розуміння природи балансу приватних і публічних інтересів у сфері технологій подвійного призначення та уточненні ролі принципу пропорційності у сучасних умовах технологічного розвитку. Практична цінність дослідження полягає у можливості використання сформульованих підходів до забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері технологій подвійного призначення при застосуванні чинного законодавства та врахуванні відповідних моделей регулювання у правозастосовній діяльності.

Ключові слова: технології подвійного призначення, приватний інтерес, публічний інтерес, баланс інтересів, експортний контроль, національна безпека, правове регулювання, право інтелектуальної власності.

Ye. O. Kharitonova, O. I. Kharitonova, L. I. Halupova. Problems of ensuring the balance between private and public interests through the prism of dual-use technologies

The relevance of the stated research topic is обусловлена the rapid development of dual-use technologies, which simultaneously act as a driver of innovation and an object of increased state control due to their potential use in military and security spheres. In the context of digitalization, globalization of technological processes, and the growing number of security challenges, particularly during the period of martial law, the issue of ensuring a balance between private interests of individuals and public

© Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Л. І. Галупова, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

interests of the state becomes especially acute. Existing approaches to legal regulation do not always ensure proper coordination between these interests, which necessitates their reconsideration.

In this regard, the article is aimed at a comprehensive analysis of the problems of ensuring a balance between private and public interests in the field of dual-use technologies, determining their legal nature, and identifying key conflicts arising in the process of their regulation. The methodological basis of the study includes systemic, formal-legal, and comparative legal methods, which allow for a comprehensive examination of the relevant issues.

The article reveals the legal nature of dual-use technologies as a specific object of legal regulation combining features of intellectual property objects and objects of public law control. The main conflicts between private and public interests are identified, particularly in the context of restrictions on the circulation of technologies, the implementation of export control, and the use of such technologies in cyberspace. The necessity of developing flexible legal mechanisms that ensure proportional state intervention and effective protection of private rights is substantiated.

The theoretical significance of the study lies in deepening the scientific understanding of the nature of the balance between private and public interests in the field of dual-use technologies and clarifying the role of the principle of proportionality under modern technological conditions. The practical value of the research lies in the possibility of applying the proposed approaches to ensuring a balance between private and public interests in the field of dual-use technologies in the application of current legislation and in legal practice.

Key words: *dual-use technologies, private interest, public interest, balance of interests, export control, national security, legal regulation, intellectual property law.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток технологій подвійного призначення, що одночасно можуть використовуватися як у цивільній, так і у військовій сферах, формує принципово нову конфігурацію правових відносин, у межах яких класичне протиставлення приватного і публічного інтересів набуває особливої гостроти та складності. В умовах цифровізації, глобалізації інноваційних процесів та зростання ролі високих технологій у забезпеченні національної безпеки, такі технології перетворюються на стратегічний ресурс, що виходить за межі суто економічної категорії та набуває ознак об'єкта підвищеного публічного контролю. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів цивільного права до забезпечення автономії волі суб'єктів та свободи підприємницької діяльності.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах збройних конфліктів та гібридних загроз, коли технології подвійного призначення стають ключовим елементом обороноздатності держави, водночас залишаючись об'єктом комерційного обігу та інтелектуальної власності. Така дуалістична природа зумовлює виникнення системного конфлікту між приватними інтересами суб'єктів господарювання, спрямованими на інноваційний розвиток, комерціалізацію результатів творчої діяльності та максимізацію прибутку, і публічними інтересами держави, пов'язаними із забезпеченням безпеки, виконанням міжнародних зобов'язань та недопущенням неконтрольованого поширення чутливих технологій. У цьому контексті традиційні механізми правового регулювання виявляються недостатньо ефективними, оскільки не забезпечують належного балансу між зазначеними інтересами.

Додатковим фактором, що актуалізує дослідження, є фрагментарність та концептуальна невизначеність нормативно-правового регулювання технологій подвійного призначення, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Використання різних термінологічних конструкцій, відсутність єдиного підходу до їх правової кваліфікації, а також поєднання норм різної галузевої приналежності (адміністративного, господарського, цивільного, міжнародного права) призводять до зниження рівня правової визначеності та передбачуваності для учасників відповідних правовідносин. У свою чергу, це створює ризики як для ефективності державної політики у сфері безпеки, так і для розвитку інноваційного середовища.

Не менш важливим є й те, що сучасні тенденції розвитку права інтелектуальної власності демонструють поступове зміщення акцентів від абсолютного характеру виключних прав до їх функціонального переосмислення крізь призму суспільних потреб. У сфері технологій подвійного призначення цей процес проявляється особливо виразно, оскільки обмеження оборотоздатності відповідних об'єктів, встановлення спеціальних режимів доступу до них або запровадження експортного контролю безпосередньо впливають на обсяг та зміст прав їх правоволодільців. Відтак постає питання про допустимі межі втручання держави у сферу приватноправових відносин та критерії правомірності такого втручання.

Крім того, актуальність теми зумовлена необхідністю формування сучасної доктринальної моделі забезпечення балансу приватних і публічних інтересів, яка б відповідала викликам технологічного розвитку та водночас ґрунтувалася на фундаментальних принципах верховенства права, пропорційності та правової визначеності. У цьому аспекті особливого значення набуває дослідження потенціалу цивільно-правових інструментів у поєднанні з публічно-правовими механізмами регулювання, що дозволяє сформулювати комплексний підхід до врегулювання відносин у сфері технологій подвійного призначення.

Таким чином, необхідність наукового осмислення проблем забезпечення балансу приватних і публічних інтересів крізь призму технологій подвійного призначення обумовлена не лише теоретичними суперечностями, а й практичними потребами правозастосування, що вимагають вироблення узгоджених підходів до правового регулювання цієї складної та динамічної сфери. Саме це визначає значущість і своєчасність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері цивільного права, права інтелектуальної власності та правового регулювання технологій, зокрема дослідження проблем співвідношення приватних і публічних інтересів, принципу пропорційності, правової визначеності та допустимих меж втручання держави у сферу приватноправових відносин. Серед українських науковців, у сферу наукових інтересів яких входять зазначені питання, варто відзначити І. Я. Бабецька, О. М. Вінник, О. В. Дзера, Р. А. Майданик, В. В. Луць, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії цивільного права, зокрема у дослідження механізмів узгодження приватних і публічних інтересів та трансформації методів цивільно-правового регулювання. При цьому питання забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері технологій подвійного призначення залишається недостатньо розробленим у вітчизняній та зарубіжній науці, що зумовлює необхідність його комплексного теоретико-правового осмислення з урахуванням сучасних технологічних та безпекових викликів.

Метою статті є комплексне дослідження проблем забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері технологій подвійного призначення, з'ясування їх правової природи та особливостей регулювання.

Виклад основного матеріалу. Технології подвійного призначення (dual-use) – це інновації, що можуть застосовуватися як у цивільних, так і у військових цілях. Теоретичні дискусії навколо цього об'єкту зосереджені на декількох рівнях. Так, на етичному рівні постає питання про те, як уникнути зловживань та забезпечити прозорість. У правовому вимірі має бути вирішена проблема регулювання експорту, контроль за поширенням, відповідність міжнародним договорам. У економічному вимірі має бути забезпечений баланс між стимулюванням інновацій приватного сектору та захистом національної безпеки.

У літературі все більшу увагу приділяється дослідженню категорії «публічний інтерес», його співвідношенню з державними інтересами і питанням балансу з інтересами приватними. Зокрема, поняття «публічний інтерес» трактується як сукупність суспільних потреб, визнаних державою, реалізація яких забезпечується засобами публічного управління та спрямована на дотримання прав і свобод людини. Спостерігається поступова трансформація наукових підходів, національного законодавства та правової практики у напрямі досягнення балансу між публічними та приватними інтересами¹. Також публічний інтерес розглядається як концентроване вираження спільних потреб, цінностей і цілей суспільства, що реалізуються через інститути державної влади та управління. Його зміст наповнюється через забезпечення правопорядку, дотримання принципів законності, справедливості, соціального миру, а також захисту життєво важливих сфер суспільного функціонування – безпеки, охорони здоров'я, економічної стабільності та екології². Публічний інтерес у діяльності держави виступає не просто декларативною категорією, а реальним інструментом впливу, що формує характер та пріоритети державної політики³.

«Поняття «суспільний (публічний) інтерес» та похідні від нього поняття (суспільні потреби, суспільна необхідність, суспільний добробут тощо) широко використовуються у міжнародних і національних актах законодавства та зачіпають такі важливі питання права, як: охоронюваний інтерес особи, межі дискреції суб'єкта владних повноважень, колективний позов, втручання у власність, необхідність у демократичному суспільстві, економічний добробут держави, пропорційність, належне урядування, легітимні очікування, поновлення процесуальних строків, право на касаційне оскарження, формалізм (надмірний формалізм) тощо. До ознак суспільного (публічного) інтересу можна віднести те, що він: 1) безпосередньо пов'язаний із моральністю та моральними засадами; 2) може та повинен збігатися з загальнодержавними інтересами й/або охоплювати локальні інтереси певної територіальної громади або соціальної групи; 3) відображає прагнення всього суспільства загалом або його переважної частини; максимально відтворює (відстоює) інтереси всіх соціальних груп для досягнення в суспільстві справедливості як найвищого блага; 4) може носити національний (охоплює такі найважливіші сфери, як збереження державного суверенітету, територіальної цілісності держави, благоустрій населених пунктів, надрокористування, захист довкілля, безпека громадян, доступ до публічної інформації, охорона об'єктів культурної спадщини тощо) або міжнародний характер (охоплює переважно такі питання, як забезпечення екологічної безпеки та вирішення глобальних екологічних проблем, охорона здоров'я, зокрема протидія поширенню епідемій, подолання бідності у світі тощо); 5) визначається інтерес завжди пов'язаний із необхідністю гарантування безпеки людей у всіх її вимірах, зокрема збереження життя та здоров'я людини, а також збереження державних

¹ Дзісяк О.П., Шершеньков Д.М. Розвиток наукової думки щодо поняття «Публічний інтерес». Legal Bulletin. 2024. №3(13). С. 46–51. <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-13-A6>

² Сокол М.Ю. БАЛАНС ПУБЛІЧНИХ І ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ У СИСТЕМІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування, 2023 р., № 1 (79). С. 162 (161–166). DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.1.25>

³ Жаровська І. М. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади. Науковий вісник Чернівецького університету. 2010. Вип. 525: Правознавство. С. 33–37.

і міждержавних утворень, які покликані забезпечувати ці гарантії, використовуючи відповідні цивільно-заційні юридичні й інші механізми»⁴.

Щодо співвідношення публічного та державного інтересу, науковці сходяться на тому, що державний інтерес відображає інтереси держави, як політичного інституту, її безпеку, суверенітет та розвиток. Публічний інтерес, відображає інтереси суспільства в цілому. Державні інтереси розуміють як визнані державою інтереси, наділені ознаками структурності, об'єктивності, публічності, що засновані на об'єктивних загально-носупільних потребах та охоплюють державно-правові засоби реалізації цих потреб⁵.

Приватні інтереси відображають інтереси окремих осіб або груп людей і пов'язані із задоволенням потреб окремої особистості, тоді як публічний інтерес відображає колективні потреби суспільства. Основна проблема полягає в тому, що ці інтереси часто суперечать один одному. Наприклад, приватний інтерес може полягати у максимізації прибутку бізнесу, тоді як публічний інтерес вимагає забезпечення екологічної безпеки, національної безпеки або соціальної справедливості

Тлумачення безпосередньо феномену інтересів держави було надано Конституційним судом України у 1999 році. У рішенні від 8 квітня 1999 року⁶. Конституційний суд України навів низку ознак державних інтересів. По-перше, вони встановлюються нормами Конституції або нормами інших правових актів. По-друге, в основі державних інтересів завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм. По-третє, такі потреби спрямовані на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону земель, захист прав усіх суб'єктів права власності тощо. Цим інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин і, як далі відзначив Конституційний суд, можуть збігатись або не збігатись з інтересами державних органів, державних підприємств й організацій. Водночас у тому ж рішенні Конституційний суд визнав, що інтереси держави є оціночним поняттям.

З іншого боку, приватний інтерес має персоніфікований характер і зосереджується на захисті конкретних прав і свобод фізичних або юридичних осіб – таких як право власності, особиста недоторканність, свобода підприємництва тощо.

Отже, у даному випадку йдеться про баланс саме публічних інтересів з приватними.

Відповідно до Європейської традиції у межах ЄС активно розробляються рамки для інтеграції подвійних технологій у програми досліджень та інновацій, з акцентом на баланс між відкритістю науки та безпековими обмеженнями. Таким чином, основні напрями дискусії у наукових колах стосуються забезпечення балансу інтересів публічних і приватних. Так, публічний інтерес полягає у забезпеченні безпеки, контролю за поширенням, відповідністю міжнародним зобов'язанням. Приватний інтерес стосується комерціалізації інновацій, швидкого впровадження технологій, доступу до фінансування. Точками конфлікту є експортний контроль, обмеження на публікацію результатів досліджень, питання інтелектуальної власності. Натомість існують і так звані точки синергії: спільні R&D програми, державно-приватні партнерства, подвійне фінансування (цивільне + оборонне).

Слід зазначити, що ЄС та НАТО вже мають розвинені правові механізми контролю технологій подвійного призначення: у ЄС це насамперед Регламент (EU) 2021/821 про експортний контроль, а в НАТО – політика інтеграції цивільних інновацій у військові програми через програми DIANA та Innovation Fund. Ключовий виклик полягає у балансі між відкритістю науки, конкурентоспроможністю приватного сектору та вимогами безпеки.

Отже, провідним документом, що регулює обіг технологій подвійного призначення для країн Євросоюзу, є Регламент (ЄС) 2021/821 Європейського Парламенту і Ради від 20 травня 2021 року про встановлення режиму Союзу з контролю за експортом, посередницькою діяльністю, технічною допомогою, транзитом і передачею товарів подвійного використання [1], який визначає досить широкий перелік товарів та технологій подвійного призначення, що підлягають експортному контролю, охоплюючи ядерні установки, та матеріали, електроніку, комп'ютери, сенсори та лазери, навігаційні системи та авіаційне обладнання, телекомунікаційне обладнання та засоби захищеного зв'язку [2]. Ця широта переліку має принципове значення: вона означає, що до категорії «подвійного призначення» фактично потрапляє значна частина сучасних цивільних технологій – від квантових комп'ютерів і дронів до програмного забезпечення для кіберзахисту. Правові наслідки такої широти є далекосяжними: фізична або юридична особа, що займається розробкою або передачею відповідних технологій, опиняється під дією надзвичайно жорстких регуляторних рамок, не завжди маючи змогу передбачити, яке їй наступне рішення стане об'єктом публічного контролю.

⁴ БЕРНАЗЮК Я. О. ОЗНАКИ ТА ЗМІСТ СУСПІЛЬНОГО (ПУБЛІЧНОГО) ІНТЕРЕСУ, ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ З ДЕРЖАВНИМИ ІНТЕРЕСАМИ. ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО № 6 / 2021. С. 151–152 (146–153). DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.21>

⁵ Кубко А.Є. ДЕРЖАВНІ ІНТЕРЕСИ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ. Держава та регіони. Серія: Право, 2020 р., № 2 (68). С. 18 (14–19). DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.2>

⁶ Справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді: рішення Конституційного суду України № 3-рп/99 від 8 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: Рішення Конституційного Суду... | від 08.04.1999 № 3-рп/99

Міжнародний вимір проблеми визначається передусім функціонуванням чотирьох основних режимів експортного контролю: Вассенаарської домовленості, Групи ядерних постачальників, Режиму контролю ракетних технологій та Австралійської групи. Вассенаарська домовленість щодо експортного контролю за звичайними озброєннями та товарами і технологіями подвійного використання була заснована 12 липня 1996 року у Вассенаарі (Нідерланди) як наступник Координаційного комітету з багатостороннього експортного контролю часів холодної війни, який обмежував певні товари для країн Східного блоку [3]. Ключова особливість цього режиму полягає в тому, що Вассенаарська домовленість, на відміну від Координаційного комітету, не надає членам права вето щодо запропонованих іншими членами експортних операцій [4]. Це означає, що держава-учасниця, яка відмовила в ліцензії на певний трансфер, не може заблокувати іншу державу-учасницю від надання аналогічного дозволу, що породжує феномен регуляторного арбітражу та суттєво послаблює ефективність режиму.

Парадокс Вассенаарської домовленості полягає в тому, що її головні переваги – добровільність участі та ухвалення рішень на основі консенсусу – водночас стають її слабкими сторонами. Саме ці механізми, покликані забезпечити узгодженість дій держав, на практиці часто уповільнюють прийняття рішень і знижують ефективність реагування на нові технологічні виклики. Так, у грудні 2024 року учасники домовленості погодили оновлення контролю щодо програмного забезпечення для кібервтручань і систем моніторингу IP-мереж. Водночас їм не вдалося досягти спільної позиції щодо регулювання квантових технологій. У результаті окремі держави почали запроваджувати власні, національні обмеження у цій сфері [5]. Ця ситуація показує загальну тенденцію: через повільність колективних процедур країни дедалі частіше діють самостійно, щоб швидше реагувати на розвиток новітніх технологій.

В Україні проблема набуває особливої актуальності у зв'язку з триваючим збройним конфліктом. Основним актом національного законодавства в цій сфері є Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [6]. Процедури державного експортного контролю щодо міжнародних передач таких товарів в Україні повністю відповідають положенням Вассенаарської домовленості, режиму контролю ракетних технологій, Групи ядерних постачальників та Австралійської групи [7]. Водночас повномасштабне вторгнення Російської Федерації спонукало Україну переглянути регулювання обігу технологій подвійного призначення, однак це вдалося лише частково: зокрема, уряд через Постанову «Про перелік товарів, на міжнародні передачі (імпорт) яких не поширюється дія Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» у період воєнного стану на території України» № 1378 від 9 грудня 2022 року дійсно вилучив певні товари та технології зі сфери державного експортного контролю, проте найбільш чутливі позиції необхідного імпортного переліку і надалі підлягають бюрократичному регулюванню [2].

Ця суперечність між потребою у швидкому отриманні критично необхідних для оборони технологій та збереженням жорсткого адміністративного контролю відображає більш глибоку дилему: в умовах конфлікту публічний інтерес безпеки набуває абсолютного, екзистенційного характеру, що веде до потенційного повного придушення будь-яких приватних інтересів. Водночас така логіка потребує більш зваженого підходу, оскільки її наслідки можуть бути неоднозначними. Надмірна жорсткість регулювання здатна стримувати інноваційний розвиток, знижувати інвестиційну активність приватного сектору у сфері критично важливих технологій і, як наслідок, опосередковано впливати на рівень обороноздатності держави. Водночас удосконалення механізмів контролю у цій сфері могло б сприяти наближенню України до стандартів Європейського Союзу та одночасно забезпечувати досягнення базової мети правового регулювання – захист економічних, політичних і безпекових інтересів держави.

Зовнішній вимір проблеми виявляється особливо наочно у санкційній практиці ЄС проти Росії. Євросоюз посилив і розширив експортний контроль за технологіями подвійного призначення, щоб впливати на чутливі сектори російського військово-промислового комплексу та обмежити доступ Росії до ключових передових технологій; під обмеження потрапили електронні компоненти, виявлені у системах озброєнь: гелікоптерах, ракетах, дронах та колісних машинах. До списку заборонених товарів нижчого технологічного рівня, що використовуються військовими, увійшли, зокрема, хобі-дрони, ігрові контролери, ноутбуки, камери та об'єктиви [8]. Той факт, що звичайні ноутбуки та ігрові контролери опинились у переліку товарів з обмеженим експортом, красномовно свідчить про те, наскільки розмилася традиційна межа між «цивільним» і «військовим» у сучасних технологіях. Відтак приватний підприємець, що бажає експортувати програмне забезпечення або споживчу електроніку в певний регіон, може без свого відома виявитись порушником режиму санкцій – і ця правова невизначеність є самостійною проблемою, що вимагає системного вирішення.

Переходячи від інституційного до технологічного виміру проблеми, необхідно зупинитися на тому, які конкретні технології найбільш гостро ставлять питання про баланс інтересів. Серед них особливе місце займають безпілотні літальні апарати (БПЛА), системи розпізнавання облич та штучний інтелект у широкому розумінні. Дрони, або безпілотні літальні апарати, які спочатку були розроблені для військових застосувань, розширили своє використання до цивільних сфер, де вони часто застосовуються правоохоронцями та для

розважальних цілей. Цей перехід викликав значні занепокоєння щодо приватності, оскільки дрони можуть легко знімати зображення і відео з кутів, недоступних для традиційної фотографії [9]. Правова проблема тут полягає не просто в тому, що держава може використовувати дрони для стеження за громадянами, – це питання традиційне і відносно добре опрацьоване в рамках конституційного права. Значно складнішим є питання про те, як регулювати приватне використання дронів з огляду на те, що будь-який власник комерційного БПЛА потенційно є оператором системи збору даних, здатної порушити права сотень тисяч осіб.

Одним із головних етичних і правових проблем, пов'язаних із використанням дронів для стеження та правоохоронної діяльності, є потенційне порушення прав на приватність. Дрони, оснащені камерами та іншими технологіями стеження, можуть збирати докладні дані про осіб без їхнього відома або згоди. Право на приватність, що включає захист даних, нерідко перебуває під загрозою, коли дрони використовуються для моніторингу натовпу, протестів та інших публічних зібрань [10]. Тому, принцип пропорційності, на якому наполягає і вітчизняна судова практика, і практика Європейського суду з прав людини, набуває конкретного операційного змісту: він вимагає від законодавця та правозастосувача встановити, чи є збір даних за допомогою дрона необхідним для досягнення конкретної легітимної мети, чи немає менш обтяжливих альтернатив, і чи є шкода від втручання в приватність пропорційною досягнутому публічному інтересу.

Питання про те, де пролягає межа між допустимим використанням технологій стеження в інтересах громадської безпеки та порушенням права на приватність, особливо гостро постало в період розвитку штучного інтелекту. Неправомірне використання систем штучного інтелекту створює безліч ризиків, таких як порушення права на життя, право на свободу і особисту недоторканість, рівність перед судом, справедливий судовий розгляд, право на недоторканість приватного життя та захист даних, право на працю та достатній рівень життя, Право на рівність та недискримінацію [11]. Сукупність цих ризиків свідчить про те, що штучний інтелект є технологією подвійного призначення в найширшому сенсі цього слова: той самий алгоритм, що оптимізує медичну діагностику або дорожній рух у місті, може бути переорієнтований на масове стеження або предиктивне поліціювання з непередбачуваними правовими і соціальними наслідками. На думку експертів, війна в Україні – це своєрідна «перша світова війна з використанням технологій»: штучний інтелект активно застосовується для ведення війни за допомогою програмного забезпечення, використання дронів, для розпізнавання [12]. Це твердження є дуже промовистим з правової точки зору: воно означає, що будь-яка компанія, що розробляє ШІ-рішення для цивільного ринку, де-факто є учасником потенційно військової індустрії – і питання про те, чи усвідомлює вона та несе відповідальність за цей факт, стає надзвичайно актуальним для права.

Ще одним надзвичайно чутливим аспектом проблеми є питання академічної та наукової свободи. Дослідники, що займаються вивченням кіберзахисту, криптографії, робототехніки або генетики, неминуче опиняються на межі між легітимним науковим пошуком і потенційно небезпечним знанням. Вассенаарська домовленість та аналогічні регуляторні механізми намагаються враховувати це, встановлюючи винятки для фундаментальних досліджень та загальнодоступних знань. Проте межі цих винятків залишаються розмитими, і дослідник, який публікує результати своїх робіт у відкритому доступі, може опинитися в правовій невизначеності – особливо якщо його технологічне рішення виявиться придатним для військового застосування. Тут приватний інтерес особи (свобода наукового пошуку та поширення знань) вступає в очевидний конфлікт із публічним інтересом, спрямованим на запобігання розповсюдженню потенційно небезпечних технологій. Жодна з існуючих правових систем не дає задовільної відповіді на питання про те, де саме пролягає допустима межа такої свободи.

Окремої уваги потребує аналіз кіберпростору як середовища, у якому взаємодія приватних і публічних інтересів у сфері технологій подвійного призначення проявляється особливо складно. Такі технології, як програмне забезпечення для тестування на проникнення, криптографічні алгоритми чи інструменти анонізації мережевого трафіку, мають подвійний характер: вони є необхідними для забезпечення кібербезпеки, але водночас можуть використовуватися і з протиправною метою.

У сучасних умовах посилення ролі кіберпростору та розвитку відповідних технологій зростає і потенціал їх використання у конфліктних ситуаціях. Це створює додаткові ризики для функціонування критичної інформаційної інфраструктури та зумовлює необхідність формування збалансованих підходів до правового регулювання, які б одночасно враховували інтереси безпеки та потреби інноваційного розвитку. У відповідь на такі виклики держави намагаються посилити контроль за відповідними технологіями. Водночас не менш важливим є врахування ризику надмірного регулювання: занадто жорсткі обмеження у сфері кіберінструментів можуть звужувати можливості цивільного кіберзахисту та створювати дисбаланс, надаючи державним суб'єктам більші можливості порівняно з приватними у забезпеченні безпеки кіберпростору.

Слід зазначити, що ця проблема набула практичного вирішення в Україні лише нещодавно: Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України затвердила рекомендації з кіберзахисту інформаційно-комунікаційних систем, які використовують технології штучного інтелекту. Відповідний наказ від 23 лютого 2026 року видано на виконання плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025–2026 роки, ухваленої Урядом. Документ розроблено як практичний орієнтир для власників та розпорядників державних і приватних інформаційних, електронних комунікаційних

та технологічних систем [13]. Це реальний приклад спроби операціоналізувати баланс між приватними і публічними інтересами: держава не встановлює заборон, а надає рекомендації, залишаючи простір для приватної ініціативи, але одночасно формуючи рамку публічного очікування щодо поведінки відповідальних суб'єктів.

Повертаючись до концептуального виміру, доцільно поставити питання про те, наскільки «баланс» може розглядатися як універсальний принцип регулювання відносин у сфері технологій подвійного призначення. У науковій літературі існують різні підходи до цього питання. Зокрема, у межах теорії прав як «козирів», запропонованої Р. Дворкіним, обґрунтовується позиція, відповідно до якої фундаментальні права людини не повинні розглядатися як один із елементів для зважування поряд із публічними інтересами, а виступають певними межами, що обмежують втручання держави [14]. З цієї точки зору, використання технологій, які можуть призводити до порушення базових прав, потребує особливо обережного підходу незалежно від наявності суспільно значущих цілей.

Водночас інший підхід, який часто пов'язують з утилітарною традицією, акцентує на необхідності врахування ширшого спектра соціальних наслідків правового регулювання. У цьому контексті баланс інтересів розглядається як інструмент досягнення оптимального співвідношення між різними суспільними потребами, з урахуванням як безпекових, так і правових аспектів [15]. Таким чином, питання про застосування «балансового підходу» не має однозначного вирішення і потребує подальшого теоретичного осмислення з урахуванням специфіки технологій подвійного призначення.

На нашу думку, попри значну теоретичну цінність цієї дискусії, її висновки можуть виглядати дещо абстрактними, якщо розглядати їх поза конкретним технологічним контекстом. Практика правового регулювання технологій подвійного призначення свідчить про те, що проблема узгодження приватних і публічних інтересів є реальною та потребує гнучких підходів, які не зводяться до застосування виключно абсолютних концепцій.

Водночас такий баланс не є повністю рівноважним. Його порушення можливе не лише за відсутності належних гарантій прав, а й у разі їх недостатньо ефективної реалізації. У цьому зв'язку особливого значення набуває застосування спеціальних правових механізмів, спрямованих на пом'якшення дисбалансу між приватними і суспільними інтересами.

Це, в свою чергу, означає, що роль законодавця полягає не лише у формальному закріпленні відповідних прав, але й у створенні ефективних інструментів їх захисту, зокрема від можливих зловживань з боку публічної влади. Такий підхід є особливо важливим в умовах, коли держава сама виступає активним користувачем технологій подвійного призначення.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави сформулювати низку узагальнених висновків щодо підходів до забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері технологій подвійного призначення. Оскільки в цій сфері існує низка аспектів (ризик витоку технологій: приватні компанії можуть несвідомо передавати знання країнам із сумнівними намірами; конфлікт інтересів: приватний сектор прагне комерціалізації, тоді як держава – контролю; етичні дилеми: використання біотехнологій, AI чи квантових систем у військових цілях), шляхів вирішення проблеми може бути декілька.

По-перше, перспективним напрямом є впровадження регулювання, заснованого на оцінці ризиків (risk-based regulation), яке передбачає диференціацію правових режимів залежно від потенційної небезпеки конкретної технології та умов її використання. Такий підхід демонструє вищий рівень адаптивності порівняно з жорсткими заборонними моделями та вже знайшов своє відображення у праві Європейського Союзу.

По-друге, важливого значення набуває концепція врядування, вбудована у процес розроблення технологій (governance by design), яка орієнтує на інтеграцію механізмів захисту прав і врахування публічних інтересів безпосередньо у процес створення та функціонування технологій, що дозволяє запобігати ризикам ще на ранніх етапах їх розвитку.

По-третє, ефективне регулювання у цій сфері неможливе без урахування підходу багатостороннього врядування за участю всіх зацікавлених сторін (multi-stakeholder governance), який передбачає залучення до процесу формування регуляторних рішень різних груп зацікавлених суб'єктів – держави, бізнесу, наукової спільноти та громадянського суспільства. Така взаємодія сприяє підвищенню легітимності та збалансованості правового регулювання.

Загалом встановлено, що проблема забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами у сфері технологій подвійного призначення не може розглядатися як суто технічне чи адміністративне завдання. Вона має комплексний характер і відображає глибинні суперечності між свободою та безпекою, інноваційним розвитком і необхідністю контролю, національним суверенітетом і глобальною природою технологій.

У зв'язку з цим її вирішення потребує системного підходу, який поєднує вдосконалення міжнародних режимів контролю з підвищенням їх гнучкості, розвиток національного законодавства із забезпеченням ефективних механізмів захисту прав приватних осіб, формування відповідальної практики використання технологій, а також розбудову інституційних механізмів участі громадянського суспільства у процесах прийняття рішень.

Лише за умов реалізації такого комплексного підходу можливе досягнення збалансованої моделі регулювання, яка одночасно враховуватиме інтереси безпеки та гарантуватиме належний рівень захисту прав і свобод, не допускаючи як їх надмірного обмеження, так і ігнорування реальних викликів сучасного технологічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2021/821 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 setting up a Union regime for the control of exports, brokering, technical assistance, transit and transfer of dual-use items (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/821/oj/eng>
2. Kyrychevskyi I. Transfer of Dual-use Technologies: Experience for Ukraine. URL: <https://www.newgeopolitics.org/2023/12/24/transfer-of-dual-use-technologies-experience-for-ukraine/>
3. Вассенаарські угоди. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вассенаарські_угоди
4. Wassenaar Arrangement at a Glance. Arms Control Association. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/wassenaar>
5. Statement issued by the Plenary Chair on 2024 outcomes of the Wassenaar Arrangement on export controls for conventional arms and dual-use goods and technologies. Wassenaar Arrangement Secretariat. URL: <https://www.wassenaar.org/app/uploads/2024/12/Chair-Statement-2024-Outcomes.pdf>
6. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20 лютого 2003 року № 549-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, № 23, ст.148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>
7. Експортний контроль. URL: <https://mfa.gov.ua/pitannya-mizhnarodnoyi-bezpeki/eksportnij-kontrol>
8. Goods, services with military and civil purpose («dual-use goods and services»). URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/sanctions-dual-use-goods_en
9. Drones, Public Surveillance and Privacy. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/military-history-and-science/drones-public-surveillance-and-privacy>
10. What are the ethical considerations in the use of drones for surveillance and law enforcement? URL: <https://consensus.app/questions/what-ethical-considerations-drones-surveillance/>
11. Турута О. В., Турута О. П. Штучний інтелект крізь призму фундаментальних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. № 71 (2022). С. 49–54. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.7>
12. Коваленко Ю., Войнов М. Штучний інтелект та права людини: орієнтири та обмеження у контексті національної безпеки та оборони. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*, 2024. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/Preview_AI_human_right_A4-1.pdf
13. Держспецзв'язку затвердила рекомендації з кіберзахисту систем, які використовують штучний інтелект. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhspetsv'язku-zatverdyla-rekomendatsii-z-kiberzakhystu-system-iaki-vykorystovuiut-shtuchnyi-intelekt>
14. Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977. URL: <https://archive.org/details/takingrightsseri0000dwor>
15. Bentham J. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Oxford: Clarendon Press, 1907. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/bentham-an-introduction-to-the-principles-of-morals-and-legislation>

Дата першого надходження статті до видання: 07.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.09.2026